

Валерій ІВАНОВ
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри реклами
та зв'язків із громадськістю
Інституту журналістики
Київського національного університету
ім. Т. Шевченка,
президент Академії української преси

УДК 378.14

Медіа-освіта та медіа-грамотність: стан розвитку

Статтю присвячено розгляду основних термінів медіа-освіти та медіа-грамотності. Простежено історію медіа-освіти в західних державах та Росії. Досліджено ставлення до медіа-освіти та основні документи щодо цього провідних міжнародних структур. Виділено основні функції та принципи медіа-освіти та медіа-грамотності. Ключові слова: медіа-освіта, медіа-грамотність, термінологія.

Незважаючи на те, що вже протягом значного часу в світі розробляється теорія та практика медіа-освіти, остаточної визначеності в цьому терміні ще немає.

Деякі вчені вважають, що першу навчальну програму з медіа-освіти розробив канадський учений М. Маклюєн у 1959 р., а активне застосування медіа-освіти в навчально-виховному процесі розпочалося в 1960-х роках у Великій Британії, Канаді, Німеччині, США, Франції. При цьому завдання медіа-освіти полягало у формуванні інформаційної культури та підготовці до життя в інформаційному суспільстві [2, с. 7].

Важливу роль у становленні та розвитку медіа-освіти відіграло ЮНЕСКО. Вважається, що в якості терміна слово *медіа-освіта* вперше було вжито у 1973 р. на спільному засіданні сектора інформації ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно й телебачення.

У документах ЮНЕСКО вказується, що медіа-освіта – це навчання теорії та практичних умінь для опанування сучасними мас-медіа, які розглядаються як частина специфічної, автономної галузі знань у педагогічній теорії та практиці; її слід відрізнити від використання медіа як допоміжних засобів у викладанні інших наук, таких як: математика, фізика чи географія [44, с. 8]. Як бачимо, фахівці ЮНЕСКО чітко відокремлюють опанування медіа від їх використання як знаряддя при навчанні інших наук.

Вважається, що медіа-освіта пов'язана з усіма видами медіа (друкованими, графічними, звуковими, візуальними тощо) і різними технологіями. Вона дає людям можливість зрозуміти, як масова комунікація використовується в їхніх соціумах, навчитися застосовувати медіа в комунікації з іншими людьми; забезпечує знання того, як: 1) аналізувати, критично осмислювати і створювати медіа-тексти; 2) визначити джерела медіа-текстів, їх по-

літичні, соціальні, комерційні, культурні інтереси, їх контекст; 3) інтерпретувати медіа-тексти і цінності, що розповсюджують медіа; 4) добирати відповідні медіа для створення і розповсюдження власних медіа-текстів та набуття зацікавленої в них аудиторії; 5) отримання можливості вільного доступу до медіа як для сприйняття, так і для продукування. На думку фахівців ЮНЕСКО, медіа-освіта належить до основних прав кожного громадянина будь-якої країни світу на свободу самовираження і права на інформацію та є інструментом підтримки демократії. При цьому медіа-освіта рекомендується для запровадження в національні навчальні плани всіх держав, у систему додаткової, неформальної та “пожиттєвої” освіти [44]. Тут особливо важливою є думка про те, що медіа-освіта належить до основних прав людини і що вона повинна тривати протягом усього життя.

На думку Л. Мастермана, центральною та об’єднавчою концепцією медіа-освіти (media education) є репрезентація (representation). Згідно з цим поглядом, медіа не відображають дійсність, а представляють її, а головною метою медіа-освіти є “денатуралізація” медіа. Медіа-освіта є насамперед дослідницьким процесом, який базується на ключових концепціях, що переважно є аналітичними інструментами, а не альтернативним змістом. Ці концепції включають: означення (denotation), асоціацію (connotation), жанр (genre), відбір (selection), невербальну комунікацію (nonverbal communication), мову медіа (media language), природність та реальність (naturalism and realism), аудиторію (audience), конструкцію (construction), медіасприйняття (mediation), репрезентацію (representation), код, декодування, кодування (code/encoding/decoding), сегментацію, виділення (segmentation), сюжетну структуру (narrative structure), ідеологію (ideology), риторику (rhetoric), промову, мову (discourse), суб’єктивність (subjectivity). Л. Мастерман вважав, що медіа-освіта продовжується усе життя людини і має на меті не лише критичне розуміння (critical understanding), а й критичну автономію (critical autonomy) [42, с. 40-42; 43; 17; 22]. Близькі до цих погляди висловлювала американська дослідниця П. Офдерхейд. Вона вважала, що медіа-грамотність спрямована на розвиток у людини “критичної автономії відносно медіа. Головним у медіа-грамотності є широкий спектр інформування про громадянську, соціальну, споживачську сфери, щодо критичного сприйняття і творчості” [39, с. 79; 22]. Головним у цьому погляді, безперечно, є активне ставлення людини до пізнання медіа, а не роль медіа (відбиття чи репрезентації). Медіа тут виступають самостійним утворенням, відносно якого важливо зберігати критичність.

Можна виділити ще кілька принципів медіа-освіти за Л. Мастерманом [42, с. 15-68; 21, с. 28; 3, с. 87-88]. Медіа-освіта виявляється серйозною та важливою галуззю, пов’язаною з більшістю соціальних структур демократичного суспільства. Вона актуальна, втілює принцип “тут і зараз” у широкому ідеологічному та історичному контексті. Зміст у медіа-освіті означає розвиток варіативних аналітичних інструментів. Її ефективність може бути оцінена двома основними критеріями: здатністю учнів критично мислити у нових ситуаціях і кількістю зобов’язань і мотивацій, висловлених ними щодо медіа. А ідеальна оцінка медіа-освіти, за Л. Мастерманом, це самооцінка учнів. Крім того, медіа-освіта намагається змінити відносини між учнем і вчителем, даючи можливість для роздумів, діалогів, дискусій. Таким чином, медіа-освіта розвиває відкритих і демократичних педагогів; вона спрямована переважно на групове навчання. Складається медіа-освіта з “критичної практики” і “практичної критики”.

Л. Мастерман виділив та обґрунтував сім причин актуальності медіа-освіти у сучасному світі. 1. Високий рівень споживання мас-медіа та насиченість сучасних суспільств їх продуктами. 2. Ідеологічна важливість медіа та їхній вплив на свідомість аудиторії. 3. Швидке зростання кількості медійної інформації, посилення механізмів управління нею та її розповсюдження. 4. Інтенсивність проникнення медіа в основні демократичні процеси. 5. Зростання значущості візуальної комунікації та інформації в усіх галузях. 6. Не-

обхідність навчання школярів/студентів з орієнтацією на відповідність сучасним вимогам. 7. Національні та міжнародні процеси приватизації інформації, що пришвидшуються. До цих причин І. Жилавська додала ще одну: “пожовтіння” мас-медіа та зниження загального рівня медійної продукції, яке у якості зворотної реакції викликає потребу в освітніх технологіях у галузі мас-медіа [43; 3, с.73-74]. Зрозуміло, що інформаційна революція та глобалізація зробили наше сприйняття світу в значній мірі залежним від його подачі медіа. На жаль, медіа відповідно не відреагували на збільшення відповідальності, їхні матеріали часто не належно перевіряються, містять елементи маніпуляцій і підтасовок. За таких умов медіа-освіта є шляхом до того, щоб озброїти людину можливістю самозахисту від недобросовісної медіа-інформації.

Л. Мастерман також виділив чотири найважливіших галузі медіа-освіти: 1) авторство, власність і контроль у сфері медіа; 2) способи досягнення ефекту впливу (тобто способи кодування інформації) медіа-тексту; 3) репрезентація навколишнього середовища через медіа; 4) аудиторія медіа [3, с. 88]. Можна було б додати ще й особливості самих медіа як каналів передачі інформації.

Інший американський учений Р. Кубей бачить мету медіа-освіти у тому, щоб “дати учням розуміння того, як і чому медіа відображають суспільство і людей”, а головне “розвивати аналітичні здібності і критичне мислення відносно медіа” разом із вивченням їх мови [39, с. 40-42; 40, с. 27; 21; 22].

Видатний теоретик медіа Дж. Гербнер розумів медіа-освіту як формування широкої коаліції “для розширення свободи та розмаїття комунікації, для розвитку критичного розуміння медіа як нового підходу до ліберальної освіти” [35; 3, с.81].

С. фон Файлітзен особливо вказує, що медіа-освіта означає критичне мислення (*critical thinking*), суттєвим елементом розвитку якого є створення учнями власної медіа-продукції. На його думку, медіа-освіта потрібна для активної участі у процесах демократизації, глобалізації. Вона має засновуватися на вивченні всіх видів медіа [31, с. 24-26; 17]. Дійсно, десакралізація медіа (набуття учнями навичок журналістики, знання про механізми та “кухню” створення медіа) має сприяти встановленню незалежного та критичного підходу до їх контенту.

Аналогічного погляду дотримується К. Тайнер. Серед шляхів використання аудіовізуальних медіа він пропонує: аналіз медіа-продукції (розвиток критичного мислення), який може мати міждисциплінарний та інтерактивний характер; участь у створенні навчальної медіа-продукції, що передбачає спільний вибір теми, змісту, концепції, шляхів практичної реалізації проєкту; розробку критеріїв оцінювання, яке здійснюють спільно вчителі й учні тощо [8, с. 87-88; 7].

Існує думка, що медіа-освіта – це вивчення медіа, яке відрізняється від навчання за допомогою медіа. Медіа-освіта одночасно пов’язана з пізнанням того, як створюються і розповсюджуються медіа-тексти, і розвитком аналітичних здібностей для інтерпретації та оцінки їх змісту. Вивчення медіа (*media studies*), як правило, пов’язується з практичною роботою зі створення медіа-текстів. І медіа-освіта, і вивчення медіа спрямовані на досягнення цілей медіа-грамотності (*media literacy*) [29, с. 94; 17]. Закономірною тут виглядає побудова медіа-освіти і як навчання за допомогою медіа, і як вивчення самих медіа. Чіткою також є вказівка на мету медіа-освіти: досягнення медіа-грамотності.

Британські вчені К. Безелгет та Е. Харт уважають, що медіа-освіта має ґрунтуватися на вивченні шести ключових понять: “агентства медіа / *media agencies*” (аналіз системи функціонування, цілей, джерел інформації, які створюють і розповсюджують медіа-тексти); “категорії медіа / *media categories*” (аналіз типів медіа-текстів – за видами, жанрами тощо); “технології медіа / *media technologies*” (аналіз технологічного процесу створення медіа-текстів); “мова медіа / *media languages*” (аудіовізуальні засоби вираження, коди та знаки, стиль і т.п. медіа-текстів); “аудиторія медіа / *media audience*” (аналіз типології аудиторії,

рівня сприйняття медіа-текстів); “репрезентації медіа / media representations” (аналіз конкретного представлення авторами / джерелами інформації / агенціями змісту в медіа-текстах) [36, с. 13; 21]. Можна було б додати, що доцільним є аналіз специфіки самих комунікаторів (і окремих видів медіа, і журналістів), а також ефектів, що спричиняють медіа.

Один із активістів медіа-освіти Б. Макмахон звернув увагу на її морально-демократичний аспект. Він пише, що “в епоху тероризму та війн ХХІ століття медіа-освіта молоді стає важливою вимогою демократичного суспільства” [41, с. 3; 3, с. 81].

У Росії провідним теоретиком медіа-освіти є О. Федоров. Він проаналізував різні визначення медіа-освіти (медиаобразование, media education, education aux medias, medienpädagogik, educacion para los medios) та провів опитування фахівців із різних країн світу щодо цього питання. На основі вивчення поглядів західних учених [26, с. 187-190; 33, с. 7-25; 42, с. 20-31; 45, с. 89-134 та ін.] виділив вісім теорій медіа-освіти [19, с. 149-158; 17]. Він вважає, що єдиної теорії медіа-освіти у світі не було і немає.

Аналіз восьми теорій, виділених О. Федоровим, показує їх незаперечне походження від відповідних теорій масової комунікації. Які ж саме теорії були названі?

Перша – *ідеологічна теорія медіа-освіти*. Її прихильники вважають, що медіа маніпулюють громадською думкою, зокрема в інтересах визначених класів, рас та націй. Дитяча аудиторія є найлегшою мішенню впливу медіа. Тому пріоритетною метою медіа-освіти є спонукання аудиторії до зміни системи масової комунікації (якщо це демократична країна) або, навпаки, переконувати, що система мас-медіа найдосконаліша (якщо це авторитарна країна). Стверджується, що у 1960-х – першій половині 1980-х років вона існувала у двох варіантах: західному та східноєвропейському. Відповідно основна увага зверталася на критичний аналіз політичних, соціальних та економічних аспектів медіа-текстів своїх країн. Особливо критичний підхід практикувався щодо аналізу медіа-текстів ворожого табору. О. Федоров вважає, що на сьогодні ідеологічна теорія частково втратила свої позиції, а класовий підхід змінено на національно-регіональний та соціально-політичний. Так, країни третього світу намагаються захиститися від американської маскультури.

Друга – *протекціоністська* (ін’єкційна, захисна, щепленева) *теорія медіа-освіти*. Вона також називається теорією громадянського захисту (захист від шкідливого впливу медіа) культурних цінностей (які протиставляються контенту медіа). Назви й описи свідчать, що за основу тут взято теорію кулі. Прихильники цієї теорії вважають, що медіа здійснюють сильний і негативний вплив на аудиторію. Зокрема, діти сприймають зображення насильства на екрані за зразок, який запроваджують у реальному житті. Аудиторія тут є масою пасивних споживачів, не здатною зрозуміти сутність медіа-повідомлень. Метою медіа-освіти є пом’якшення негативного ефекту, створеного залученням до медіа. Педагоги показують різницю між реальним та віртуальним життям, протистоять негативному медіа-контенту. Основна увага звертається на проблеми негативного зображення насильства та сексизму.

Третьою є *теорія медіа-освіти як джерела задоволення потреб аудиторії*. З назви видно, що основні ідеї калькують теорію користі та задоволення як причин звернення аудиторії до медіа. Тут визнається, що вплив медіа на аудиторію обмежений, учні можуть самі обрати й оцінити медіа-текст відповідно до своїх потреб. Таким чином, мета медіа-освіти полягає в тому, щоби допомагати учням використовувати медіа з максимальним ефектом.

Четверта теорія названа *практичною теорією медіа-освіти*. Ще використовують назву “медіа-освіта як таблиця множення” (мається на увазі таке ж автоматичне вміння працювати з медіа, як і рахувати за допомогою таблиці множення). Вплив медіа тут також визнається обмеженим, а основним завданням є навчити школярів використовувати медіа-обладнання. Тобто головна увага зосереджена на вивченні технічної складової та навчанні користуватися приладами, зокрема для створення власного медіа-контенту. Звідси – гуртки операторів, фотографів, комп’ютерників тощо.

П'ята – *естетична чи художня теорія медіа-освіти*. Вона походить, мабуть, від культурологічної теорії масової комунікації. Метою медіа-освіти є допомога аудиторії в: розумінні основних законів та мови медіа як різновиду мистецтва; розвитку естетичного сприймання та смаку; формуванні здатності кваліфіковано аналізувати медіа-тексти. Тому основний зміст медіа-освіти спирається на вивчення мови медіа-культури, її історії, авторського світу творців. Педагоги навчають школярів критичного аналізу художніх медіа-текстів, їх інтерпретації та кваліфікованої оцінки. Л. Мастерман вважає, що художня теорія медіа-освіти є дискримінаційною через те, що проголошує своєю метою розвиток здатності до кваліфікованого судження тільки щодо спектра мистецтва в медіа-інформації. На його думку, питання оцінки якості медіа-тексту не повинні бути центральними в медіа-освіті. Головна ж мета – допомогти учням зрозуміти механізм функціонування медіа, те, чий інтереси вони захищають, як зміст медіа-текстів віддзеркалює реальність, як його сприймає аудиторія [42, с. 22-25; 17].

Шоста – *семіотична теорія медіа-освіти*. Звичайно, вона ґрунтується на працях структуралістів. Медіа-педагоги цього напрямку стверджують, що медіа часто намагаються приховати знаковий характер своїх текстів. Роль медіа-освіти – допомогти пасивній аудиторії правильно читати тексти медіа. “Непрозорість” тексту пояснюється ще й тим, що медіа не відображають реальність, а представляють її. Основним змістом навчання стають коди та “граматика” медіа-тексту, тобто мова медіа, а стратегією – навчання правил декодування медіа-тексту, опису його змісту, асоціацій, особливостей мови тощо. Тут передбачається, що знаковий характер мають будь-які тиражовані предмети, наприклад: туристичні путівники, обкладинки журналів.

Сьоомою *теорією медіа-освіти* репрезентується як *засіб формування критичного мислення*. Медіа тут представлені як четверта влада, яка може диктувати пріоритети (порядок денний) для аудиторії. Метою медіа-освіти є захист аудиторії від маніпуляційного впливу медіа, навчання орієнтації в медійному потоці. Педагог у процесі занять вивчає з учнями вплив медіа на індивідів та суспільство за допомогою кодів (символів), розвиває критичне мислення стосовно медіа-матеріалів. Вважається, що аудиторія в умовах надлишку інформації потребує орієнтира, має бути навчена сприймати та аналізувати її, розпізнавати однобічну чи перекохану інформацію (особливо телевізійну, бо вважається, що саме вона має більший вплив), знати про механізми та наслідки впливу медіа, учні повинні знаходити різницю між загальновідомими фактами і такими, що потребують перевірки, визначати надійність джерела інформації, допустимі та недопустимі твердження, різницю між головною та другорядною інформацією, ангажованість суджень, недоведені аргументи, логічну несумісність тощо. Тобто в учнів виробляється імунітет до бездоказовості, замовчування, брехні. Метою такого навчання є людина, підготовлена до сприйняття інформації мас-медіа, здатна повноцінно зрозуміти та проаналізувати її, протистояти маніпуляційним впливам. О. Федоров наводить думку директора медіа-освітнього центру CLEMI Ж. Гонне, який вважав, що головне – допомогти учням стати вільними, толерантними громадянами демократичного суспільства, які мають автономне мислення [34, с. 10; 33, с. 24; 17]. Аналогічної позиції дотримується британський дослідник Р. Фергюсон [34, с. 16-17; 17].

Восьма – *культурологічна теорія медіа-освіти*. Її прихильники вважають, що медіа пропонує, а не нав'язує інтерпретацію текстів. Аудиторія завжди перебуває у процесах діалогу з медіа-текстами та їхнього оцінювання, самостійно аналізує контент, по-своєму інтерпретує. Головна мета медіа-освіти – допомогти учням зрозуміти, як медіа можуть збагатити сприйняття, знання тощо.

О. Федоров спробував згрупувати теорії медіа-освіти. До захисних він відніс ін'екційну, ідеологічну й естетичну, за якими педагоги мають охороняти учнів від шкідливого

впливу медіа. Противники цих підходів вказують на те, що не беруться до уваги смаки та потреби учнів. До аналітичного підходу належать теорії критичного мислення, семіотична та культурологічна. Загалом зроблено висновок, що в концепціях медіа-освіти переважають виховні, навчальні та креативні підходи до використання можливостей медіа. О. Федоров виділив такі типові етапи цих теорій: 1) отримання знань про історію, культуру, мову і теорії медіа (освітня складова); 2) розвиток сприйняття медіа-текстів, розуміння їхньої мови, активізація уваги, зорової пам'яті, розвиток різних видів мислення (критичного, логічного, творчого, образного, інтуїтивного), вмінь усвідомленого розуміння ідей (моральних, філософських тощо), образів та ін.; 3) розвиток креативних практичних умінь на матеріалі медіа. Реалізація цих етапів передбачає комплексність, інакше медіа-освіта матиме однобічний характер [19, с. 149-158; 17].

О. Федоров провів опитування вчителів з метою з'ясувати популярність теорій медіа-освіти. За його даними, на першому місці опинилася теорія розвитку критичного мислення й автономності особистості відносно медіа-текстів (63,16%); на другому – естетична (57,89%); на третьому – ідеологічна (50,88%); на четвертому – культурологічна (43,86%); на п'ятому – практична (43,86%); на шостому – семіотична (36,84%); на сьомому – захисна, протекціоністська (35,09%); на восьмому – розвитку демократичного мислення (35,09%); на дев'ятому – задоволення потреб аудиторії (33,33%) [20]. Як бачимо, російські вчителі надають перевагу формуванню критичного погляду на матеріали медіа та вихованню особистості, яка розуміє свою автономність від медіа.

Треба відзначити, що спроба узагальнити й систематизувати теоретичні напрацювання вчених різних країн, без сумніву, позитивна. Але зауважимо, що досліднику явно бракувало знань з основних теорій масової комунікації. Поза увагою залишилися, наприклад, пізніші та більш пристосовані до сьогодення теорії лідерів думок, гейткіперів, спіралі мовчання, пізнання, навчання та б. ін. Саме вони показують механізми дії медіа та досягнення ними ефектів. Розуміння таких механізмів, на наш погляд, є обов'язковою складовою медіа-освіти.

У Російській Федерації існує кілька потужних центрів медіа-освіти. Згідно з поглядами російських колег, медіа-освіта – це напрям у педагогіці, який вивчає “закономірності масової комунікації (преси, телебачення, радіо, кіно, відео тощо). Основні завдання медіа-освіти: підготувати нове покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприйняття різної інформації, навчити людину розуміти її, усвідомлювати наслідки її впливу на психіку, опановувати способи спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів” [13, с. 555; 20; 21]. Майже дослівно повторює це визначення російський “Психолого-педагогічний словник” [11, с. 241; 19, с. 149-158].

Один із засновників російської медіа-освіти Ю. Усов уважав, що вона становить процес розвитку особистості засобами і на матеріалі мас-медіа [15, с. 16; 22]. Інший теоретик А. Шариков розуміє під медіа-освітою освіту у сфері масової комунікації, розуміння “таємниць та закономірностей цього надзвичайно важливого феномена” [24, с. 4; 22]. С. Пензін додає, що медіа-освіта не може обмежуватися навчанням аудиторії грамотності; на його думку, необхідний “синтез естетичного й етичного” [10, с. 45; 22]. Як бачимо, більшість дослідників дотримується думки, що медіа-освіта має бути навчанням критичного сприйняття текстів, а не здобуттям навичок інструментального використання медіа при вивченні інших наук.

За О. Федоровим, медіа-освіта – це процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі мас-медіа з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, вмінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу та оцінки медіа-текстів, навчання різних форм самовираження за допомогою медіа-техніки. Тобто людина повинна мати можливість та вміння активно

використовувати інформаційне поле преси, радіо, телебачення, кінематографа, Інтернету. У зміст медіа-освіти він включає основи мистецтвознавства у медіа-сфері (види і жанри медіа, функції медіа в соціумі, мову медіа, історію медіа-культури тощо), відомості про основні сфери застосування теоретичних знань (професійні мас-медіа, аматорська медіа-сфера, канали розповсюдження медіа тощо), практичні, творчі завдання на медіа-матеріалі. Основні завдання медіа-освіти: навчання грамотно читати медіа-текст; розвиток здатності самостійно сприймати та оцінювати інформацію; розвиток самостійності суджень, критичного мислення, естетичного смаку; вміння інтегрувати знання та навички, отриманні при навчанні, в процесі сприйняття, аналізу й творчої діяльності та ін. Виділяються типові методи медіа-освіти: вербальні (розповідь, лекція, бесіда, діалог, обговорення, аналіз, дискусія тощо), наочні (перегляд аудіовізуального матеріалу), репродуктивні, дослідницькі, евристичні, проблемні, ігрові (моделювання художньо-творчої діяльності авторів медіа-текстів, імпровізація тощо). Також виділяються моделі медіа-освіти: освітньо-інформаційні (вивчення теорії та історії, мови медіа-культури тощо), виховно-етичні (розгляд моральних, релігійних, філософських проблем на матеріалі медіа тощо), практико-утилітарні (практичне вивчення та застосування медіа-техніки), естетичні (виховання художнього смаку на кращих зразках медіа-культури), соціокультурні (розвиток творчої особистості шляхом сприйняття, уяви, зорової пам'яті, інтерпретації, аналізу, критичного мислення стосовно медіа-текстів будь-яких видів і жанрів тощо). Також виділено функції медіа-освіти: інформаційно-комунікаційна, просвітницька, пізнавальна, корекційна, соціальна, психологічна, культурологічна, естетична, етична, практико-орієнтована та ін. [18, с. 8; 20; 21].

О. Федоров вважає, що у медіа-освіті можна виділити такі основні напрями: 1) майбутніх професіоналів – журналістів (преса, радіо, телебачення, Інтернет), кінематографістів, редакторів, продюсерів тощо; 2) майбутніх педагогів в університетах, підвищення кваліфікації викладачів; 3) медіа-освіту як частину загальної освіти школярів і студентів, яка може бути інтегрована з традиційними дисциплінами або викладатися автономно; 4) медіа-освіту у закладах додаткової освіти або в рекреаційних центрах; 5) дистанційну медіа-освіту школярів, студентів та дорослих за допомогою радіо, телебачення, Інтернету; 6) самостійну, безперервну медіа-освіту, що здійснюється протягом усього життя людини [17].

Серед основних умов розвитку медіа-освіти О. Федоров виділив: загальну орієнтацію на розвиток особистості (включаючи формування естетичної свідомості, художнього сприйняття, смаку тощо; розвиток критичного мислення, творчих потенцій індивіда на засадах гуманізму); урахування психологічних особливостей, реальних інтересів молодіжної та дитячої аудиторії; розробку критеріїв розвитку медіа-сприйняття і здатності до критичного, творчого ставлення до медіа; удосконалення моделей, програм, методик, форм проведення занять зі школярами та студентами на матеріалі медіа; модернізація матеріально-методичної бази освіти; включення до вишівських та шкільних програм курсів, пов'язаних із медіа-освітою. Сама ж система медіа-освіти включає: цільові установки на розвиток особистості; компонентність (складові системи: педагогі, учні, засоби навчання та виховання, педагогічна модель, формування цілісного сприйняття та аналізу медіа-текстів, індивідуального творчого і критичного мислення, знайомство з основними етапами історії медіа-культури); структурність (взаємозв'язок компонентів системи, логічна обґрунтованість етапів моделі, доміанти інтелектуального над емоційним); функціональність (змістова частина, проблемна, евристична, ігрова методика проведення занять); комунікаційність (співвідношення моделі, програми, методики з сучасною соціокультурною ситуацією); практична реалізація і результативність. Також виділено підходи до медіа-освіти: інтегрований (через

традиційні предмети літератури, зображального мистецтва, історії, музики тощо); факультативний (створення мережі гуртків, клубів, секцій тощо); спеціальний (створення спеціальних курсів та спецкурсів) [19, с. 149-158].

Російська дослідниця І. Жилавська розглядала медіа-освіту як набір засобів та методів навчання молоді самостійного сприйняття продуктів медійного виробництва. Автор наводить погляд А. Короченського, який підкреслював: “у наші дні дедалі більше розповсюдження отримує широке розуміння медіа-освіти як розгорнутої, довгострокової суспільно-просвітницької діяльності. Його симпатки розуміють під медіа-освітою перш за все неперервний розвиток у суспільстві культури адекватного раціонально-критичного сприйняття змісту медійних текстів та самостійної оцінки діяльності мас-медіа – інформаційної культури, заснованої на демократичних і гуманістичних ідеалах та цінностях, на повазі до принципу культурного розмаїття” [6, с. 187–188; 3, с. 9].

У якості умов розвитку ідеї медіа-освіти розглядається трансформація ролі індивіда від об’єкта впливу до активного учасника суспільних процесів, розвиток суспільного діалогу, інститутів громадянського суспільства. Соціальними передумовами розвитку системи медіа-освіти називаються здатність і готовність різних соціальних груп та окремих індивідів до сприйняття глобальних проблем через мас-медіа. Йдеться про створення інформаційного середовища, в якому забезпечено загальний доступ до інформації (офіційної, правової, муніципальної, екологічної, ділової, споживацької, інформації для дітей та юнацтва), що є суспільним надбанням. За цих умов здійснюється розвиток інформаційної інфраструктури в інтересах освіти, науки, культури та комунікацій, а також співробітництво держави, бізнесу та неурядових організацій задля досягнення громадянської згоди та реалізації принципу соціальної домовленості. Медіа-освіта вже сьогодні може стати одним із потужних інструментів профілактики асоціальної поведінки молоді, запобігання розповсюдженню шкідливих впливів у молодіжному середовищі.

Дослідниця медіа-освіти І. Фатєєва вважає, що цей термін означає “всі цілеспрямовані та систематичні дії, призначені для задоволення освітніх потреб, які породжуються фактом існування мас-медіа” [16, с. 270; 3, с. 83]. А Я. Засурський та О. Вартанова виробили формулу: медіа-освіта = захист від мас-медіа + підготовка до аналізу мас-медіа + розуміння сутності та функцій мас-медіа + усвідомлена участь у медіа-культурі. І. Жилавська вважає, що медіа-освіта – це сукупність системних дій суб’єктів медіа-освітньої діяльності, спрямованих на формування особистості високої культури спілкування з мас-медіа на основі гуманістичних ідеалів та цінностей. У широкому сенсі медіа-освіта – це освіта у сфері медіа.

Медіа-освітня діяльність передбачає цілеспрямовані дії журналістів, медіа-менеджерів, педагогів, інших членів соціуму, які забезпечують реалізацію завдань медіа-освіти. Завдання медіа-освіти полягають у тому, щоб навчити молодь грамотно “читати” медіа-текст; розвинути здібності до сприйняття й аргументованої оцінки медіа-інформації, самостійності суджень, критичного мислення, прищепити естетичний смак; допомогти інтегрувати знання та вміння, отримані на різних заняттях, при сприйнятті, аналізі інформації, творчій діяльності; виявити і сформулювати через медіа-діяльність і медіа-активність особистості її соціальну та громадянську відповідальність.

До загальних завдань медіа-освіти додаються завдання самим медіа із залучення аудиторії, підвищення її медіа-грамотності та створення сприятливого медіа-середовища.

Медіа-освіта у ціннісній системі координат постає як інститут громадянського виховання. Її предметом є взаємодія людини з медіа, система знань та вмінь, необхідних для повноцінного сприйняття та аналізу медіа-текстів, для соціокультурного розвитку творчої особистості.

Виділяється також поняття медіа-грамотності, під яким І. Жилавська розуміє вміння

аналізувати та синтезувати медійну реальність, “читати” медіа-текст, здатність використовувати медійну техніку, знання основ медіа-культури, тобто результат медіа-освіти [3, с. 81-87]. Як бачимо, в останньому визначенні упушено головне: критичне сприйняття інформації, здатність протистояти маніпуляційним впливам.

Значну увагу на дефініції та проблеми медіа-освіти звертали й українські вчені. А. Литвин вважає, що медіа-освіта – це навчання на матеріалі та за допомогою ЗМІ, кінцева мета якого – медіа-грамотність, здатність до критичного сприйняття медіа-повідомлень. Ця позиція ґрунтується на думці С. Гончаренко: “Основним завданням медіа-освіти є підготовка нового покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприймання й розуміння різної інформації, усвідомлення наслідків її впливу на психіку тощо” [1, с. 203; 7]. Суперечливим видається судження автора про те, що, порівнянно з традиційним навчанням, медіа-освіта більше спрямована не на логічне, а на чуттєве пізнання. Автор наводить також визначення з сучасної “Енциклопедії освіти”, де медіа-освіта – це “технічні засоби створення, запису, копіювання, тиражування, зберігання, розповсюдження, сприйняття інформації та обміну її між суб’єктом (автором медіа-тексту) і об’єктом (масовою аудиторією), а саме: друк, фотографія, радіо, кінематограф, телебачення, відео, мультимедійні комп’ютерні системи, включаючи Інтернет” [4, с. 481; 7]. Звичайно, таке формулювання абсолютно неправильне, бо у ньому сплутано медіа-освіту та власне мас-медіа. На думку ж самого А. Литвина, завданням медіа-освіти є формування критично мислячої, соціально активної комунікативної особистості, яка вільно й осмислено орієнтується в медіа-просторі.

У праці “Завдання медіа-освіти в контексті підвищення якості професійної підготовки” А. Литвин посилається на думки російського науковця А. Хуторського, який вважає, що найважливішими аспектами медіа-освіти є: пошук потрібної інформації в різних джерелах; встановлення зв’язків між ними; виділення головного в інформаційному повідомленні; виокремлення з інформації необхідних даних, їх систематизація; розуміння спрямованості інформаційного потоку, мети комунікації; виявлення помилок, які спотворюють одержану інформацію; сприйняття і розуміння різних точок зору на одне повідомлення; створення власних аргументованих висловлювань щодо повідомлення; складання рецензій на інформаційні повідомлення; перетворення одного виду інформації на інший (вербального на візуальний); перетворення інформації, виходячи з особливостей аудиторії; визначення форми викладу інформації, адекватної її змісту; оволодіння найпростішим інструментарієм роботи з інформацією [23; 7].

А. Литвин вважає, що на початку XXI ст. зміст і мета медіа-освіти дещо трансформувалися. Виникнення нових медіа призводить до того, що медіа-освіта сприяє переходу до елементів загальної теорії комунікацій: таке навчання дозволяє оволодівати цілісною картиною засобів створення, принципів роботи і впливу сучасних медіа на становлення особистості. До числа базових цілей медіа-освіти входять: розвиток комунікативних здібностей учнів; формування критичного мислення; навчання сприймати інформацію, декодувати візуальні образи у вербальну знакову систему; оцінювання якості інформації, вироблення вмінь вибирати інформацію з мас-медіа; підвищення загальнокультурного рівня особистості [14; 7]. А. Литвин пропонує таку послідовність етапів медіа-освіти: оволодіння технічними засобами нових медіа; навчання сприймати інформацію з екрана; навчання оцінювати якість інформації; формування критичного мислення учня; навчання емоційного сприйняття творів сучасної медіа-культури; розкриття технології створення й інтерпретації інформації; творчість за допомогою засобів нових медіа.

Автор цитованої праці вважає, що у навчальних закладах України у процесі інформаційної підготовки майбутніх фахівців необхідно сформувати такі вміння: орієнтуватися в сучасному медіа-просторі, розуміти основні принципи функціонування різних видів за-

собів масової інформації; розрізняти інформацію за рівнем впливу на особистість, аналізувати й оцінювати медіа-повідомлення; розшифровувати та використовувати закодовану в медіа-повідомленнях інформацію; знати правила культури спілкування в інформаційному суспільстві та методи захисту від можливих негативних впливів у процесі масової комунікації; розрізняти та застосовувати методи організації професійної діяльності з використанням технології мультимедіа; збирати, обробляти, зберігати та передавати інформацію з урахуванням пріоритетів професійної діяльності; самостійно створювати медіа-повідомлення в галузі професійної діяльності. Оскільки сучасна медіа-освіта тісно пов'язана з інформатизацією навчального процесу, то, безумовно, методологічні та методичні проблеми їх упровадження мають вирішуватися комплексно. За всіх переваг інформаційно-комунікаційних технологій існує небезпека виникнення “псевдоінформаційної” технології навчання, коли робота з мультимедіа в межах різних дисциплін стає самоціллю, а не засобом досягнення навчальної мети. Проте, як стверджує І. Зязюн, навіть з урахуванням негативних тенденцій у застосуванні сучасних комп'ютерних технологій чітко простежується їхня антропоцентрична природа [5, с. 11; 7].

Відзначимо, що 20 травня 2010 року постановою Президії Національної академії педагогічних наук України було схвалено Концепцію впровадження медіа-освіти в Україні. Згідно з цією Концепцією медіа-освітою вважається частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіа-культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. А медіа-грамотність – це рівень медіа-культури, який стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіа-засобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіа-джерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують.

Метою медіа-освіти є формування медіа-культури особистості в середовищі значущих для неї спільнот (малих груп, родин, навчальних і виробничих колективів, місцевих громад тощо). Її головними завданнями є сприяння формуванню: медіа-імунітету особистості, який робить її здатною протистояти агресивному медіа-середовищу, забезпечує психологічне благополуччя при споживанні медіа-продукції, що передбачає медіа-обізнаність, вміння обирати потрібну інформацію, оминати інформаційне “сміття”, захищатися від потенційно шкідливої інформації з урахуванням прямих і прихованих впливів; рефлексії та критичного мислення як психологічних механізмів медіа-грамотності, які забезпечують свідоме споживання медіа-продукції на основі ефективного орієнтування в медіа-просторі та осмислення власних медіа-потреб, адекватного та різнобічного оцінювання змісту і форми інформації, її повноцінного і критичного тлумачення з урахуванням особливостей сприймання мови різних медіа; здатності до медіа-творчості для компетентного і здорового самовираження особистості та реалізації її життєвих завдань, покращення якості міжособової комунікації та приязності соціального середовища, мережі стосунків і якості життя в значущих для особистості спільнотах; спеціалізованих аспектів медіа-культури: візуальної медіа-культури (сприймання кіно, телебачення), музичної медіа-культури, розвинених естетичних смаків щодо форм мистецтва, опосередкованих мас-медіа, та сучасних напрямів медіа-арту тощо.

На думку фахівців АПН України, пріоритетними напрямками розвитку в Україні ефективної системи медіа-освіти є: створення системи шкільної медіа-освіти, що передбачає розроблення психологічно обґрунтованих навчальних програм інтегрованої освіти

для молодших класів загальноосвітніх шкіл, сприяння поширенню практики інтеграції медіа-освітніх елементів у навчальні програми з різних предметів, напрацювання низки факультативних медіа-освітніх програм для підлітків, упровадження курсу медіа-культури з урахуванням профільного навчання, активізація гурткової роботи, фото-, відео-, анімаційних студій, інших позакласних форм учнівської творчості медіа-освітнього спрямування; розроблення стандартів фахової підготовки медіа-педагогів і медіа-психологів для системи освіти, спеціалізованих навчальних курсів для підготовки і перепідготовки фахівців медіа-освітнього профілю на базі вищої педагогічної та психологічної освіти; активізація співпраці вищих навчальних закладів, які готують фахівців для медіа-виробництва і сфери мистецтва, з Національною академією наук України, Національною академією педагогічних наук України та Національною академією мистецтв України, з метою проведення міждисциплінарних досліджень з проблем медіа-освіти, налагодження обміну досвідом і кадрового забезпечення викладання спеціальних дисциплін для медіа-педагогів; організація за участю громадських об'єднань і медіа-виробників різних форм позашкільної освіти, включаючи форми для дітей дошкільного віку, батьківської педагогіки, творчих студій для дітей і молоді, дитячі та молодіжні фестивалі, конкурси, проекти місцевого і всеукраїнського рівня для сприяння розвитку медіа-культури і підтримки системи медіа-освіти; налагодження повноцінного суспільного діалогу з метою оптимізації медіа-освітньої діяльності самих медіа, підвищення психологічної та педагогічної компетентності працівників молодіжних редакцій різних медіа, поліпшення якості дитячих і молодіжних програм.

Загалом слід зауважити, що розуміння медіа-освіти зарубіжними та вітчизняними педагогами суттєво відрізняється. Якщо на Заході наголос робиться на формуванні автономної від медіа особистості, то в Україні – на опануванні медіа-обладнанням та використанні можливостей медіа в навчальному процесі.

Ряд учених виділяє суміжні до медіа-освіти поняття. Так, О. Федоров вирізняє дефініцію медіа-дидактики, яка, на його думку, є теорією медійного навчання, включаючи цілі, зміст, організаційні форми, способи і засоби, що допомагають розвитку медіа-грамотності та медіа-компетентності. Медіа-компетентність – це сукупність мотивів особистості, її знань, умінь, здатностей, що сприяють вибору, використанню, критичному аналізу, оцінці, створенню і передачі медіа-текстів у різних видах, формах і жанрах, аналізу складних процесів функціонування медіа у соціумі. Виділено ще термін медіа-педагогіки, під яким розуміють спеціальну галузь педагогіки, тобто науку про медіа-освіту і медіа-грамотність. Вона розкриває закономірності розвитку особистості у процесі медіа-освіти [21].

Цікаво порівняти останню точку зору з поглядами українських вчених. На думку В. Робака, медіа-педагогіка – це сукупність усіх педагогічних концепцій, теорій, технологій і методик, які базуються на комплексному застосуванні медіа (включно з емпіричним досвідом, теоретичними положеннями та нормативними актами) [12, с. 71; 7]. Він вважає, що є три основні рівні взаємодії мультимедіа та педагогіки: 1. Медіа як засоби набуття знань, умінь і навичок в освітньому процесі. Наприклад, під час уроку демонструються слайди, фільми або використовуються аудіозаписи (заплановані заздалегідь); під час навчального заняття студенти використовують комп'ютерну техніку для пошуку інформації; у системі дистанційної освіти слухачі засвоюють навчальний матеріал за допомогою комп'ютерів і мережевих технологій. 2. Медіа як предмет у виховному процесі. Наприклад, із метою формування світогляду, виховання в учнів певних моральних рис та якостей, під час навчальних занять використовують фрагменти з різних фільмів. 3. Вплив мультимедіа на учнів у позаурочний час із метою організації змістовного дозвілля (вивчення періодики, перегляд фільмів тощо). Цей процес, зрозуміло, менш контрольований.

На думку А. Литвина, медіа-дидактика – це частина медіа-педагогіки, яка займа-

ється питаннями застосування медіа в навчальному процесі, передусім розробкою інформаційно-освітніх технологій, особливостями організації дистанційного навчання, розробкою й апробацією нових дидактичних мультимедіа (електронних навчальних програм, посібників, підручників тощо).

Медіа-виховання – розділ медіа-педагогіки, покликаний формувати світогляд, інтереси, потреби, ідеали, мотиви, ціннісні орієнтації, свідомість, переконання, судження, а також конкретні риси характеру, якості особистості, моделі поведінки та розвивати культуру людини засобами масової комунікації.

Центральним поняттям медіа-освіти виступає медіа-компетентність, яка характеризується такими критеріями: розуміння видів впливу медіа на людину і суспільство, вміння уникати маніпуляцій; вміння здійснювати правильний вибір медіа; вміння користуватися різними медіа-технологіями, вести пошук необхідної інформації; вміння самому створювати медіа-продукти [12, с. 86; 7]. Як бачимо, ці визначення свідчать про ухил української педагогічної науки у бік використання медіа, тоді як у демократичних країнах наголос робиться на розвиток критичного мислення.

О. Федоров справедливо вважає, що відбувається сплутування та підміна понять “медіа-освіта” та “медіа-грамотність”. Він провів опитування 26-ти медіа-педагогів з 10-ти країн світу. Виявилось, зокрема, що 96,15 % опитаних вважають правильним визначення медіа-освіти, запропоноване ЮНЕСКО (наведене вище).

Щодо медіа-грамотності, то було запропоновано три варіанти відповідей. Перша: “Медіа-грамотність виступає за те, щоб людина була активною та медіа-грамотною, мала розвинену здатність до сприйняття, створення, аналізу, оцінки медіа-текстів, до розуміння соціокультурного та політичного контексту функціонування медіа у сучасному світі, кодових та репрезентаційних систем, що використовують медіа; життя такої людини у суспільстві та світі пов’язане з громадянською відповідальністю” [37, с. 94] отримала 57,69 % голосів. Друга: медіа-грамотність – це рух, який має допомогти людям розуміти, створювати й оцінювати культурну значущість аудіовізуальних та друкованих текстів. Медіа-грамотний індивідуум, яким повинна мати можливість стати кожна людина, здатен аналізувати, оцінювати і створювати друковані та електронні медіа-тексти [25, с. 1] – 61,54% голосів. Третя: медіа-грамотність – це здатність використовувати, аналізувати, оцінювати і передавати повідомлення у різних формах [38, с. 2] – 46,15 %. Як бачимо, голоси розподілилися приблизно порівну.

Було з’ясовано, що медіа-освіта включає: використання медіа на інтегрованій, міжпредметній основі навчального плану; розгляд “медіа-теми” у рамках конкретного навчального предмета; розвиток критичного розуміння медіа через аналітичну та практичну роботу; вивчення форм, умовностей і технологій; вивчення медіа-агентств, їхніх соціальних, політичних і культурних ролей; досвід роботи студента з медіа, співвіднесення його з проблемами власного життя; дослідницьку діяльність; запозичення з аудіовізуальної грамотності, вплив англійської мови та американського мистецтва.

Медіа-грамотність ґрунтується на: розумінні впливу медіа на особистість і суспільство; розумінні процесу масової комунікації; здатності аналізувати й обговорювати медіа-тексти; розумінні контексту медіа; здатності до створення та аналізу медіа-текстів, традиційних та нетрадиційних навичках грамотності; задоволенні, розумінні та оцінці змісту медіа-текстів.

Експерти виділили такі цілі медіа-освіти та медіа-грамотності (в порядку зменшення): розвивати здатність до критичного мислення та критичної автономії особистості; розвивати здатність до сприйняття, оцінки, розуміння, аналізу медіа-текстів; готувати людей до життя в демократичному суспільстві; розвивати знання соціальних, культурних, політичних та економічних смислів і підтекстів медіа-текстів; навчати декодування повідомлень; розвивати комунікативні здібності особистості; розвивати здатність

до естетичного сприйняття, оцінки, розуміння медіа-текстів, до оцінки їх естетичних якостей; навчати людину самовиражатися за допомогою медіа; навчати людину ідентифікувати, інтерпретувати медіа-тексти, експериментувати з різними способами технічного використання медіа, створювати медіа-продукти; давати знання з теорії та історії медіа та медіа-культури [20]. Чітко простежується, що більшість дослідників дотримується парадигми навчання людини критичного мислення та автономії від медіа.

Вважається, що термін “медіа-грамотність” утворений на основі понять “критичне бачення” та “візуальна грамотність”. Також використовуються такі терміни, як “технологічна грамотність”, “інформаційна грамотність”, “комп’ютерна грамотність” тощо. Д. Консайдін говорить про те, що у США терміни “медіа-грамотність” та “медіа-освіта” використовуються паралельно, причому перший відоміший широкій публіці. Під поняттям “медіа-освіта” часто розуміють набуття учнями знань про медіа [28, с. 125; 22]. Але значна частина вчених дотримується думки, що медіа-грамотність – це складова медіа-освіти. К. Ворсноп вважає, що медіа-грамотність – це результат медіа-освіти, вивчення медіа. Чим більше ви вивчаєте медіа (за допомогою медіа), тим більш ви медіа-грамотні, тобто медіа-грамотність – це здатність експериментування, інтерпретації/аналізу та створення медіа-текстів [48; 9]. Інші вчені вважають, що медіа-грамотність виступає за те, щоб людина була активною та грамотною, мала розвинуту здатність до сприйняття, створення, аналізу, оцінки медіа-текстів, до розуміння соціокультурного та політичного контексту функціонування медіа у сучасному світі, кодових і репрезентаційних систем, які використовуються медіа; життя такої людини у суспільстві та світі пов’язане з громадянською відповідальністю [37, с. 949; 9; 21]. Р. Кубей вважає, що медіа-грамотність – це здатність використовувати, аналізувати, оцінювати та передавати повідомлення у різних формах [40, с. 2; 9; 21]. Тобто фактично всі вчені сходяться на тому, що медіа-грамотність – це набуті під час навчання навички аналізу та оцінки медіа.

О. Федоров вважає, що медіа-грамотність допомагає учням і студентам спілкуватися з медіа під критичним кутом зору, з розумінням значущості медіа в їхньому житті. Медіа-грамотний учень чи студент має бути здатний критично та усвідомлено оцінювати медіа-тексти, підтримувати критичну дистанцію відносно популярної культури та чинити супротив маніпуляціям. Навчання медіа-грамотності має надати студентам і учням можливості: розвивати здатність, знання та відносини, що необхідні для аналізу способів, за допомогою яких медіа активно конструюють реальність; отримувати знання соціального, культурного, політичного та економічного значення тих конструкцій та цінностей, які вони розповсюджують; розвивати рівень оцінки та естетичного сприйняття медіа-текстів; декодувати медіа-тексти, щоб розпізнати й оцінити культурні цінності, практичну значущість, ідеї, що містяться в них; розпізнавати, аналізувати й застосовувати різноманіття технічних засобів для використання і створення медіа-текстів; усвідомлювати, що ті, хто створюють (конструюють) медіа-тексти, роблять це, виходячи з багатьох мотивів (контроль, тиск тощо) – економічних, політичних, культурних, організаційних, технічних, соціальних; розуміти, що кожна людина залучена до селективного та аналітичного дослідження медіа-текстів. Цей процес і пов’язані з ним смисли та значення залежать від психологічних, соціальних та природних факторів [30, с. 7; 17]. П. Ауфдерхайд та К. Файрстоун визначали медіа-грамотність, як рух, який має допомогти людям розуміти, створювати та оцінювати культурну значущість аудіовізуальних та друкованих текстів [25, с. 1; 29; 17].

Російська дослідниця С. Носова вважає, що необхідність медіа-грамотності обумовлена невідповідністю споживацьких цінностей, що транслюються популярною культурою, традиційним людським цінностям, які поступово втрачають значущість для сучасних старшокласників і студентів. Молодь має розуміти, яким чином медіа, що зацікавлені у просуванні визначених товарів та ідей, можуть маніпулювати фактами. Серед

важливих завдань – формування критичного ставлення до мас-медіа, руйнація уявлень про популярну культуру як про виключно розважальну [35, с. 2; 9].

За Дж. Брауном, поняття медіа-грамотності має відмінні визначення для осіб різних професій. Традиційно медіа-грамотність давала людині можливість аналізувати й оцінювати літературні твори і створювати якісні тексти. Але у другій половині ХХ ст. вона трансформувалась у здатність компетентно аналізувати, вміло оцінювати та використовувати друковані форми комунікації, кіно, радіо- і телепрограми, а також Інтернет [27, с. 44; 9].

Канадський учений Дж. Пандженте вивів вісім ключових принципів медіа-грамотності, які дають змогу краще вивчати медіа-продукти [46; 9]. 1. Будь-який медіа-продукт – це сконструйована реальність. Він відображає не реальний світ, а деякі суб'єктивні, ретельно дібрані уявлення про нього. Медіа-грамотність допомагає руйнувати такі штучно створені конструкції та розуміти принципи їх створення. 2. Медіа конструюють реальність. Саме медіа формують уявлення про навколишнє середовище й особисте ставлення до подій, погляди на об'єкти реального світу формуються на основі медіа-повідомлень, які, в свою чергу, сконструйовані фахівцями, що мають визначені комунікативні цілі. Медіа певною мірою формують відчуття реальності. 3. Отримувачі медіа-повідомлення інтерпретують його смисл. Медіа забезпечують аудиторію інформацією, на основі якої формується уявлення про реальність. Інтерпретування та осмислення ґрунтується на власному досвіді отримувачів і таких індивідуальних характеристиках, як особисті запити й очікування, актуальні проблеми, сформовані національні та гендерні уявлення, соціальний та культурний досвід тощо. 4. Медіа мають комерційну підтримку. Медіа-грамотність дає уявлення про те, що підтримує будь-яке медіа з комерційної точки зору і як комерційний підтекст впливає на зміст і якість медіа-продукту. Створення медіа-продукту – це перш за все бізнес, який має приносити прибуток. За усяким медіа-бізнесом стоять конкретні люди зі своїми інтересами; саме ці інтереси визначають зміст того, що дивиться, читає, слухає отримувач медіа-повідомлення. 5. Будь-яке медіа-повідомлення транслює ідеологію та інформацію про визначені цінності. Будь-який медійний продукт – це певним чином реклама способу життя і тих чи інших цінностей. Явно чи опосередковано медіа створюють уявлення про “гарне”, “красиве” життя; формують споживацькі смаки та дають уявлення про загальну ідеологічну позицію. 6. Медіа виконують соціальні та політичні функції. Медіа впливають на політичну ситуацію та провокують соціальні зміни. Телебачення впливає на результати виборів. Електорат приймає рішення на основі сформованих уявлень про кандидатів. Медіа примушують задумуватися про події, які відбуваються в інших країнах. 7. Зміст повідомлення залежить від форми медіа. Різні медіа передають повідомлення про одну подію, наголошуючи на різних її аспектах. Таким чином, аудиторія має змогу ознайомитися з відмінними точками зору та сформувати власну позицію. Кожен медіа-ресурс виробляє власну унікальну естетичну форму, адже кожен медіа-продукт має бути представлений аудиторії естетично, що дає можливість отримувати задоволення від форми та змісту. Цікаві пропозиції канадського дослідника трохи нівелюються неправильними уявленнями про силу впливу медіа.

Роблячи висновки, треба відзначити, що у документах міжнародних організацій медіа-освіту розглядають як навчання навичок опанування медіа. Фахівці ЮНЕСКО вважають, що медіа-освіта як частина прав на самовираження та інформацію належить до основних прав та свобод людини. Також сталою є думка, що медіа-освіта має тривати все життя людини.

Важливу роль відіграє розуміння медіа як автономного утворення, відносно якого людина має займати активну і критичну позицію, не ідентифікуючи себе з медіа.

Частина західних учених переконана, що для ефективної медіа-освіти необхідна участь учнів у створенні медіа-продукції. Мабуть, вважається, що таким чином вони навчаться сприймати журналістику як практичну діяльність, а не як сакральну галузь і будуть критичніше ставитися до результатів праці журналістів.

Учені вважають, що медіа-освіта докорінно відрізняється не тільки від навчання за допомогою медіа, а й від вивчення самих медіа. Метою медіа-освіти визнається досягнення медіа-грамотності.

Важливість медіа-освіти в сучасному світі обумовлена тим, що в умовах глобалізації та інформаційного суспільства мас-медіа вирішально впливають на те, як ми сприймаємо навколишній світ. Але часто медіа безвідповідально ставляться до своєї функції чесно й правдиво інформувати про події та факти дійсності. Тобто віртуальна “картинка” світу нерідко дуже відрізняється від реальної. Медіа-освіта дає людині можливість самозахисту, вчить критично сприймати медійні повідомлення.

Огляд теорій медіа-освіти засвідчив, що вони мають фрагментарний характер та не спираються на цілісне узагальнення сучасного досвіду вивчення механізмів дії мас-медіа та досягнення ними ефектів, тобто впливу на аудиторії. А втім, розуміння закономірностей функціонування мас-медіа, ланок, де виникають шуми, тобто викривлення інформації, є, на наш погляд, обов’язковою складовою успішної медіа-освіти.

В Україні є певні теоретичні розробки та напрацювання у галузі медіа-освіти. Але необхідно зауважити, що, по-перше, в західних країнах давно існує стала практика медіа-освіти, на яку можна і треба орієнтуватися, по-друге, теоретичні розробки українських учених спрямовані не на формування критичного мислення та автономних від особистості медіа (як у багатьох західних країнах), а на опанування медіа-обладнанням та використання можливостей медіа в навчальному процесі.

Більшість учених вважають, що медіа-грамотність – це результат медіа-освіти, коли людина набуває навичок аналізу й оцінки медіа-матеріалів.

Відзначимо, що більшість фахівців з медіа-освіти перебувають у полоні застарілих уявлень про силу впливу медіа. Але навіть враховуючи цю похибку, висновки західних учених про шляхи впровадження медіа-освіти та досягнення медіа-грамотності як її результату, критичного погляду на мас-медіа мають велике значення для розвитку української медіа-освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Гуріненко І. Ю. Медіа-освіта як засіб професійної підготовки фахівця цивільного захисту / І. Ю. Гуріненко // Інформаційні та телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. праць. – Ч. 1 ; за ред. М. М. Козяра та Н. Г. Нічкало. – Львів : ЛДУ БЖД, 2009. – С. 181-184.
3. Жилавская И.В. Медиаобразование молодежной аудитории / И.В.Жилавская. – Томск : ТИ-ИТ, 2009. – 322 с.
4. Задорожна І. Т., Кузнецова Т. В. Медіа-освіта // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008.
5. Зязюн І. А. Антропологічний вимір комп’ютерних технологій / І.А.Зязюн // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. праць. – Ч. 1 ; за ред. М. М. Козяра та Н. Г. Нічкало. – Львів : ЛДУ БЖД, 2009. – С. 6-13.
6. Короченский А.П. Пятая власть? Медиакритика в теории и практике журналистики / А.П.Короченский. – Ростов : Изд-во Ростов. гос. ун-та, 2003. – С. 42-48.
7. Литвин А. В. Завдання медіа-освіти в контексті підвищення якості професійної підготовки / А. Литвин // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 4. – С. 9-21.
8. Новикова А.А. Медиаобразование в англоязычных странах / А.А. Новикова // Педагогика. – 2001. – № 5. – С. 87-91.
9. Носова С.С. Медиа-грамотность и ее формирование у будущих специалистов по рекламе в рамках курса “Профессиональный иностранный язык” / С. Носова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – <http://pr.tsu.ru/articles/50/>

10. Пензин С.Н. Кино и эстетическое воспитание: методологические проблемы / С.Н.Пензин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 176 с.
11. Психолого-педагогический словарь / Сост. В.А.Мижериков ; ред. П.И.Пидкасистый. – Ростов : Феникс, 1998. – С.154-157.
12. Робак В. Медіа-педагогіка: аналіз інноваційного зарубіжного досвіду / В. Робак // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти : збірник наукових праць / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Львів : Сполом, 2002. – Вип. 8. – С. 70-93.
13. Российская педагогическая энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. В.В. Давыдов. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1993. – Т. 2. – С.420.
14. Тверезовська Н. Т. Теоретичні та методичні основи створення і використання навчальних експертних систем у підготовці фахівців вищих навчальних закладів : дис... д-ра пед. наук : 13.00.04. – К., 2002. – 632 с.
15. Усов Ю.Н. Медиаобразование в России (на материале экранных искусств) // Материалы Российско-Британского семинара по медиаобразованию (2-8 октября 1995 г.). – М., 1995. – С.18.
16. Фатеева И.А. Медиаобразование: теоретические основы и опыт реализации : монография / И.А.Фатеева. – Челябинск : Изд-во Челяб. гос. ун-та, 2007. – С. 43-46.
17. Федоров А.В. Медиаобразование в зарубежных странах/ А.В.Федоров. – Таганрог : Изд-во Кучма, 2003. – 238 с.
18. Федоров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика / А.В.Федоров. – Ростов : ЦВВР, 2001. – 708 с.
19. Федоров А.В., Новикова А.А. Основные теоретические концепции медиа образования / А.В.Федоров, А.А.Новикова // Вестник Российского государственного гуманитарного фонда. – 2002. – № 1. – С. 149–158.
20. Федоров А.В. Права ребенка и проблема насилия на российском экране / А.В.Федоров. – Таганрог : Изд-во Кучма, 2004. – 418 с.
21. Федоров А.В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности / А.В.Федоров. – Таганрог : Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2010. – 64 с.
22. Федоров А. Терминология медиаобразования / А. Федоров. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mediagram.ru>.
23. Хуторской А. Современная дидактика / А.Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 536 с.
24. Шариков А.В. Медиаобразование: мировой и отечественный опыт / А.В.Шариков. – М. : Изд-во Академии педагогических наук, 1990. – 66 с.
25. Aufderheide P., Firestone C. Media Literacy: A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy. – Queenstown, MD : The Aspen Institute, 1993. – P. 25-36.
26. Bazalgette C., Bevort E., Savino J. (Eds.) Media Education Worldwide: UNESCO, 1992. – 256 p.
27. Brown J. Media Literacy Perspectives // Journal of Communication. – Vol. 48. – Issue 1. – 1998. – P. 230.
28. Considine D. Media Education in United States of America // Educating for Media and the Digital Age. Country Reports: Austrian Federal Ministry of Education and Cultural Affairs & UNESCO, 1999. – P. 125–128.
29. Dorr A. Media Literacy // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. – Vol. 14. – Oxford: Eds.N.J.Smelser & P.B.Baltes, 2001. – P.78–83.
30. Duncan B. (Ed.). Media Literacy. Resource Guide. – Toronto. Ontario : Ministry of Education, 1989. – P. 90–95.
31. Feilitzen C. von. Media Education, Children's Participation and Democracy // Feilitzen C. von. and Carlsson U. (Eds.) Children and Media: Image, Education, Participation. – Goteborg : UNESCO & NORDICOM, 1999. – P. 24–26.
32. Gerbner G. Educators Activists Organize to Promote Media Literacy in U.S. // The New Citizen, 1995. – Vol. 2. – № 2. – P. 29–31.

33. Gonnet J. Education aux medias: Les controverses fecondes. – Paris : CNDP, Hachette, 2001. – 144 p.
34. Gonnet J. Modes et permanences / Revue Educations. – 1997. – N 14. – P. 10–15.
35. Grigoryan A., King J.M. Adbusting: Critical Media Literacy in a Multy-Skills Academic Writing Lesson // English Teaching Forum. The United States Department of State for teachers of English. – Washington, 2008. – P. 78–83.
36. Hart A. Understanding the Media. – London : Routledge, 1991. – P. 98–100.
37. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. – Vol. 14 / Eds.N.J.Smelser & P.B.Baltes. – Oxford, 2001. – P.78–83.
38. Kubey R. Media Education: Portraits of an Evolving Field // Kubey, R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick & London : Transaction Publishers, 1997. – P. 25–27.
39. Kubey R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.), 1997. – 484 p.
40. Kubey R. Obstacles to the Development of Media Education in the United States. Journal of Communication (Winter), 1998. – P. 58-69.
41. McMahon B. Relevance and Rigour in Media Education. Keynote Presentation to the National Media Education Conference. – Baltimore, 2003. – P. 52–58.
42. Masterman L. A Rational for Media Education // Kubey R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick & London : Transaction Publishers, 1997. – P. 15-68.
43. Masterman L. Teaching the Media. – London : Comedia Press, 1988. – 341 p.
44. Media Education. – Paris : UNESCO, 1984. – 211 p.
45. Piette J., Giroux L. The Theoretical Foundation of Media Education. // Kubey R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick (U.S.A.) and London (UK) : Transaction Publishers, 1997. – P. 89–134.
46. Pungente J. From Barry Duncan et al. Media Literacy Resource Guide, Ontario Ministry of Education. – Toronto, ON. Canada, 1989. – P. 120.
47. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO // Education for the Media and the Digital Age. Vienna : UNESCO, 1999. – P. 273-274. Reprint in: Outlooks on Children and Media. Goteborg : UNESCO & NORDICOM, 2001, p. 152; по <http://edu.of.ru/medialibrary/>
48. Worsnop C. Screening Images: Ideas for Media Education. – Mississauga, Ontario : Wright Communications, 1994. – P. 42–82.

Валерий Иванов

Медиаобразование и медиаграмотность: состояние развития.

Статья посвящена рассмотрению основных терминов медиа-образования и медиа-грамотности. Прослежена история медиаобразования в западных государствах и России. Исследовано отношение к медиаобразованию и основные документы ведущих международных структур. Выделенные основные функции и принципы медиа-образования и медиа-грамотности.

Ключевые слова: медиа-образование, медиа-грамотность, терминология.

Valeriy Ivanov

Media education and media literacy: state of development.

Article considers the main terms of media education and media literacy. Examined the history of media education in Western states and Russia. Analyzed the relation to media education and basic documents on this leading international structures. Allocated the basic functions and principles of media education and media literacy.

Key words: media education, media literacy, terminology.